

Les Junes de Sanitat del port de Maó (segles XVIII i XIX)

Josep Miquel Vidal Hernández
Institut Menorquí d'Estudis

■ INTRODUCCIÓ

La prevenció de les epidèmies als territoris de la Corona espanyola i la lluita contra aquestes quan ja s'havien introduït en una població fou una tasca que, fins ben entrat el segle XVIII, va anar a càrrec dels poders locals a través de les juntes municipals de sanitat i, només a mesura que avançava el segle, l'Estat va intervenir en el tema per coordinar les actuacions individuals relacionades amb la salut pública i va fixar una política estatal unitària en matèria de sanitat exterior. Aquesta centralització i unificació de les polítiques sanitàries va arribar a Espanya més tard que a altres països i no es va completar fins ben entrat el segle XIX, encara que ja l'any 1720, a causa de la pesta de Marsella, s'havia creat una Junta Suprema de Sanitat del Regne destinada a coordinar les actuacions en tot el territori de l'Estat en matèria de prevenció d'epidèmies. Aquesta institució, però, va desaparèixer tot just acabada l'epidèmia de Marsella i, encara que reaparegué de manera intermitent al llarg del segle, no es va convertir en un organisme permanent de la Corona amb poder legislatiu que afectava les institucions locals fins a les darreres dècades del segle XVIII.

Si aquesta era la situació a l'Estat espanyol, en el cas de Menorca, que en aquella època era anglesa, la independència dels poders locals en matèria sanitària –i en qualsevol altra que no afectés directament els interessos de la Corona britànica– era encara més gran que en terres espanyoles. La metròpoli era massa allunyada de la colònia per preocupar-se d'aquests temes i els seus representants a nivell illenc només s'interessaven per defensar l'illa davant dels enemics i aconseguir que totes les seves infraestructures, les del port de Maó particularment, estiguessin en condicions de respondre a les necessitats d'avituallament, reparació i hivernada de la flota britànica a la Mediterrània, així com les dels nombrosos vaixells, mercants i corsaris que operaven al port de Maó. En tot cas, la ingerència britànica en temes sanitaris era en sentit negatiu, és a dir, per a ells l'existència de normatives sanitàries que dificultaven la lliure circulació dels vaixells era un entrebanc per a les activitats de la seva

■ LES JUNTES DE SANITAT ABANS DE 1745

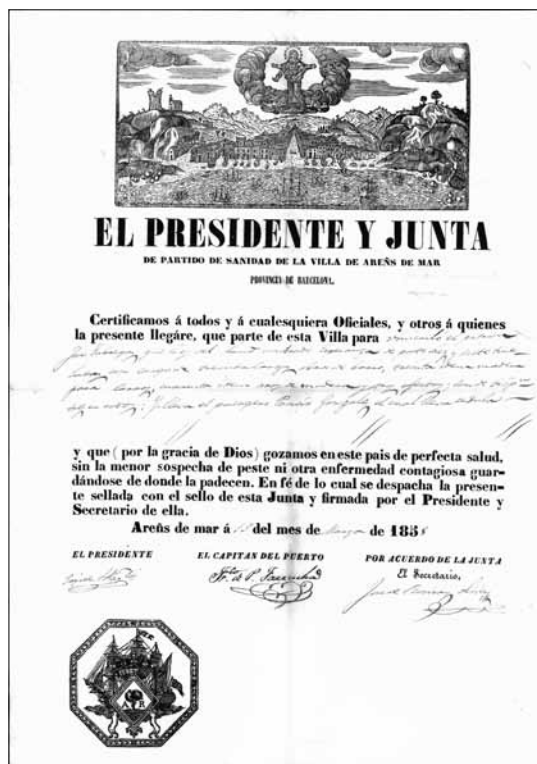
La sanitat marítima a l'illa de Menorca era prerrogativa dels jurats de la Universitat maonesa, almenys des de la segona meitat del segle XVII, però, segurament, la seva competència en el tema havia començat molt abans a mesura que la institució de la morberia, que havia existit al regne de Mallorca en època medieval i als inicis de l'edat moderna, va anar evolucionant i propicià un major protagonisme dels jurats fins que aquests s'empararen per complet del control de la sanitat marítima, és a dir, del control sanitari de les entrades i sortides de l'illa de persones i mercaderies. Els jurats de Maó no utilitzaven el nom de Junes de Sanitat per designar el grup de persones que, presidits per ells mateixos, intervenien en les operacions de prevenció sanitària que es duïen a terme al port de Maó fins després de l'any 1745, quan s'aprova la primera normativa detallada on es fixaven les quarantenes que havien de complir els vaixells que arribaven al port, les precaucions que s'havien de prendre amb relació a aquests vaixells i qui les havia de prendre. Tanmateix, tots els documents que es conserven dels primers temps de l'època anglesa mostren com tot el que es feia amb relació al tema de la sanitat marítima era del mateix estil del que es va continuar fent a partir de l'any 1745, quan apareixen els llibres d'actes de sanitat i els reglaments detallats per les

actuacions sanitàries als ports, dels quals parlarem en els següents apartats.

Un primer document, que està datat el 21 de juliol de 1718, ens il·lustra sobre el que acabem de dir. Es tracta d'un document en què els jurats de la Universitat de Maó es queixen al governador britànic, aleshores Richard Kane, que les autoritats militars deixen que entrin i surtin els vaixells del port de Maó i descarreguin totes les mercaderies que portin sense prendre cap precaució. A continuació, els jurats fan valer els seus drets en temes de sanitat marítima, tot recordant que segons els usos i costums que hi havia a Menorca en temps dels Àustries, usos i costums que els britànics s'havien obligat a respectar en el Tractat d'Utrecht, ells eren "señores y jueces absolutos de dar entrada a todas [las] embarcaciones, y que a ellos les incumbe solicitar una buena planta, la que al p[rese]nte falta".¹

La planta que reclamaven era un reglament que fos d'estricta aplicació quan arribés al port qualsevol nau que volgués descarregar-hi persones i mercaderies. Per això suggerien al governador que es dignés a sancionar el procediment "que siempre se ha estilado en la Isla", el qual

exposaven al document amb tots els seus detalls. Tanmateix, encara que no puguem saber amb certesa l'origen temporal de les precaucions sanitàries que exposen els jurats al governador –ja que l'adverbi *siempre* emprat en un document municipal de l'època és ambigu en molts

casos, quan no obertament sospitós d'exageració intencionada—, segons els documents que coneixem no hi ha dubte que eren vigents almenys des de final del segle XVII.

Sigui com sigui, els jurats expliquen al governador el que s'acostumava a fer a l'illa abans de l'arribada dels britànics en qüestions de sanitat marítima i coincideix en molts punts amb el que coneixem que es feia a partir de 1745. La diferència més important és que, a mesura que avançava el segle, aquests reglaments eren més complets, és a dir, les precaucions que s'havien de prendre es descrivien amb més detall i també s'especificaven les duracions de les diferents quarantenes que s'havien de posar als vaixells segons els ports d'origen i el seu estat sanitari, així com el que s'havia de pagar per les actuacions dels jurats i els metges, coses totes aquestes que no apareixen en els documents de principi del segle XVIII.

Una informació important que podem treure d'aquest document és que les visites als vaixells que havien passat quarantena per donar-los la lliure pràctica si tot era correcte —o sigui, el permís per desembarcar lliurement persones i mercaderies— les realitzaven els jurats acompanyats dels morbers, un metge, un cirurgià, el guardià del port i un funcionari que feia el paper de secretari. Aquesta és precisament, com veurem, la constitució de les Junes de Sanitat a partir de 1745, sempre que la denominació de *morbers* designi, com veurem al següent apartat, uns membres del consell municipal escollits per ser els membres de major edat de cada braç estamental representat en ell, i no pas *morbers* en el sentit medieval.

Una altra cosa que ens diu aquest document és que els jurats, i no els metges, eren els que imposaven les quarantenes, cosa que va caracteritzar totes les Junes de Sanitat de l'illa, i no només les menorquines, sinó que era un fet gairebé general a tota Espanya. Açò queda clar quan el document diu que quan acabava la quarantena posada en primera instància s'havia d'anar a comprovar l'estat sanitari de la tripulació i dels passatgers i si aquest resultava satisfactori —el document no especifica com es jutjava l'estat sanitari de les persones inspeccionades— eren admesos a lliure pràctica. Si pel contrari apareixia alguna anomalia que es jutjava perillosa, es

manava continuar la quarantena “hasta tanto parecía a los Jurados era bastante el término para haber purgado la sospecha”.

Aquesta proposta dels jurats fou aprovada pel governador Kane, que va deixar constància de la seva decisió al peu del mateix document, on va escriure, amb data de 28 de juliol: “Practíquese en las quarentenas lo que esta establecido por la ley, uso y costumbre del país.”

Aquest document no és l'únic que coneixem d'aquesta època on es posa de manifest el paper dels jurats en el control de la sanitat marítima i la nòmina d'altres persones que col·laboraven amb ells en aquestes Junes de Sanitat encara sense nom, sinó que existeix un altre document de 1720 on hi ha més informació sobre el tema. Aquest informe, segurament destinat també al governador britànic, fou preparat pels jurats de Maó per donar fe de les mesures que s'havien pres al port de Maó per evitar el contagi de la pesta.² No ens ocuparem aquí d'aquestes mesures que, com en el cas anterior, són gairebé les mateixes que veurem en l'apartat dedicat a les actuacions de les Junes de Sanitat, sinó que ens ocuparem d'esbrinar el que hem dit al principi d'aquest paràgraf: quin paper pintaven els jurats en la sanitat marítima i qui més hi intervenia.

En primer lloc, a la vista del document, no hi ha cap dubte que els jurats comandaven completament la qüestió sanitària, perquè quan es diu qui són els que estenen el certificat s'especifica que són “los jurados de Mahón y su término de la Isla de Menorca, jueces privativos y peculiares de la Salud Pública de ella”. És a dir, que una altra vegada els jurats fan patent que estan dalt de tot de la piràmide decisòria en els temes de sanitat, circumstància que encara deixen més clara en el mateix document quan afirmen que, quan un vaixell és admès a fer quarantena al port de Maó, pel fet que no ve d'un port contagiats i el metge en la seva visita no troba res d'anormal en la tripulació, “manda el jurado, el día que le parese ordenar vayan otra vez en asser [sic] otra visita como la primera”. D'aquí es desprèn que, com que la segona visita era aquella en què es decretava si el vaixell podia ser admès a lliure pràctica o no després de fer la qua-

rantena, la duració d'aquest període d'incomunicació quedava al lliure albir dels jurats pel fet de ser ells els que determinaven la data de la segona visita. Per tant, ja hem vist en l'anterior document que els jurats dictaminaven com havia de ser la segona quarantena, si n'hi havia, i ara veiem que també dictaminaven la duració de la primera, per tant és clar que ells tenien el poder absolut de fixar les incomunicacions dels vaixells arribats al port de Maó, mentre que el paper dels metges devia consistir en dir quin era l'estat de salut de les persones i la perillositat de les mercaderies transportades.

Pel que fa a les persones que intervenien en el tema sanitari, són el mateixos que en el document anterior: els jurats, els morbers, que el nou informe continua sense identificar, un nombre indeterminat de metges i cirurgians i el guardià del port –a partir dels anys cinquanta del segle XVIII aquest personatge rep el nom de capità del port i s'entén que era el responsable de dur el control de les entrades i sortides de vaixells al port de Maó, tant des del punt de vista sanitari com comercial–. Normalment hi havia dos capitans, el de Calasfons as Castell i el de Maó i, presumiblement, aquest darrer tenia més categoria que el primer. Probablement, des del moment que aquests càrrecs duen el nom de capità, corresponien a un marí de l'armada o, en tot cas, així era a final del segle XVIII.

El segon aspecte important que cal destacar és que l'informe inclou una observació segons la qual s'ha manat "a las demás villas y poblaciones de esta Isla no permitan comerciar a quarentena, dar práctica, patente o bolleta de sanidad a embarcación o persona alguna [...] si a nosotros por la frecuencia del comercio en este puerto y por residir en esta villa dicho S[eñor] G[obernador]".

En aquestes afirmacions dels jurats maonesos hi ha un intent clar per part seva d'autoatribuir-se el control de la sanitat marítima de tota l'illa i, especialment, de Ciutadella, emprant com a subterfugi el fet que el governador britànic de l'illa residia en aquells moments a Maó. En aquest cas, però, pensem que hi ha quelcom més que un nou episodi de la lluita entre Maó i Ciutadella –l'altra ciutat amb port, Fornells, era un llogaret molt petit– per atreure cap al seu port el comerç marítim, lluita que es mantindria viva durant tot el segle i més enllà. Pensem sinó que resulta significatiu que aquesta maniobra la fan els jurats el mes de gener de 1721, precisament un any abans que la Reial Governació i el Reial Patrimoni

fossin traslladats a Maó, pel febrer de 1722, amb la qual cosa Ciutadella va deixar de ser capital de l'illa *de facto*, encara que no *de iure*, després d'haver gaudit d'aquesta prerrogativa durant més de quatre-cents anys. Per açò, podríem pensar si la maniobra dels jurats no tenia

aquesta segona intenció d'aconseguir que, amb el reconeixement del paper preeminent de Maó en el terreny sanitari, es contribuís a establir l'hegemonia d'aquesta vila respecte a Ciutadella, fet que propugnava la burgesia comercial maonesa.

Finalment, cal dir que els jurats de la Universitat de Maó van continuar durant tot el segle XVIII i fins a la construcció del Llatzeret general a principi del segle XIX, reivindicant la seva primacia en temes sanitaris del port i de la ciutat i, encara que no sempre se'n van sortir bé, la major part de les vegades van aconseguir els seus propòsits i mantenir el seu privilegi en relació al tema.

■ LES JUNTES DE SANITAT A PARTIR DE 1745

A partir de l'any 1745, amb la promulgació del reglament de sanitat esmentat abans, comencem a tenir notícia segura de la composició del grup de persones que s'ocupen de la sanitat marítima del port de Maó, i resulta ser molt semblant amb tot el que acabem de descriure en l'apartat anterior, però amb la diferència que ara el grup de persones que estaven comissionades per impedir la importació de malalties epidèmiques a l'illa rebien oficialment el nom de Junta de Sanitat.

Els membres bàsics de les juntes eren els tres jurats de la Universitat de Maó,³ tres morbers –que eren els tres membres de major edat de cadascun dels braços estamentals representats al Consell Municipal– tres metges i tres cirurgians elegits pels jurats –cada jurat havia de designar un sanitari de cadascuna d'aquestes professions– i el secretari que era el mateix de la Universitat.⁴

Aquestes Juntes de Sanitat es renovaven anualment a conseqüència que els càrrecs municipals, tret de la plaça de secretari, tenien una durada anual que finalitzava cada any per Pentecosta, quan s'elegien els nous jurats pel procediment de la insaculació. Així, una volta elegits els jurats de la nova juraria es designaven els morbers d'acord amb l'edat dels membres del consell municipal, i cadascun dels jurats designava un metge i un cirurgià per formar part de la Junta de Sanitat.

L'elecció dels professionals sanitaris tenia com a peculiaritat que tant un metge com un cirurgià podia ser elegit per dos dels jurats o, fins i tot, pels tres. Per tant, el nombre de sanitaris de la Junta podia variar entre un mínim de dos, quan tots els jurats coincidien a triar el mateix parell de metge i cirurgià, i un màxim de sis, quan tots els proposats eren diferents. Aquesta manera de fer no figura en els documents que expliquen el funcionament de les Juntes de Sanitat, en els quals, en canvi, es vol fer veure que el nombre de sanitaris escollits era sempre de sis, la qual cosa, segons diuen alguns documents, era exigida per la importància de la comesa a la qual s'havien de dedicar. Malgrat açò, tant en els llibres d'actes de la Universitat com en els de les Juntes de Sanitat, quan s'inscriuen els nomenaments de l'any, moltes vegades només apareixen quatre noms, dos metges i dos cirurgians, o un sol metge i un sol cirurgià.

Una altra regla que no figura explícitament en les descripcions de l'estructura de les Juntes de Sanitat, però de la qual hem trobat una referència en una publicació de 1822, és que el càrrec de metge, i també el de cirurgià, quan n'hi havia més d'un de cada professió, no l'exercien tots simultàniament, sinó que s'establien torns al llarg de tota la juraria. Així, quan hi havia dos sanitaris del mateix ram, cadascun actuava a la Junta de Sanitat durant sis mesos i, quan n'hi havia tres, a cadascun li corresponia un quadrimestre. Només en el cas d'un sol sanitari aquest ocupava el càrrec durant tot l'any.⁵

L'autor que parla d'aquesta pràctica assegura que era un procediment comú a principi del segle XIX i encara més enrere, però no concreta el seu inici. Per açò no podem assegurar que aquest torn entre els sanitaris de les Juntes de Sanitat fos mantingut per totes les juntes que hi va haver al llarg del segle XVIII, ni tan sols que es realitzés sempre de la mateixa manera. És a dir, hi ha la possibilitat que, igual que feien els jurats en alguns casos, el torn establert entre els sanitaris fos setmanal. El que sembla clar, però, és que, a les reunions plenàries de les juntes, quan els hi corresponia assistir, els sanitaris hi anaven tots, la qual cosa suposaria que, encara que s'establissin torns per desenvolupar els treballs de visita als vaixells, la pertinen-

ça dels sanitaris a les juntes i el seu compromís amb elles durava tot l'any.

Una altra circumstància relativa a l'elecció de metges i cirurgians que no figura a cap paper oficial, però que la revela Rodríguez Caramazana (1813), és que era costum

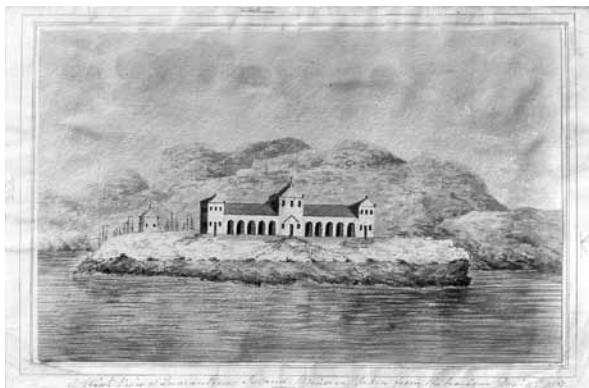
moderna, càrrec de confiança dels jurats, i, sens cap dubte, el metge i el cirurgià de la família de cada jurat era precisament el que li mereixia la màxima confiança, com es dedueix del fet mateix que li confiés la seva pròpia salut i la dels seus familiars.

que el nomenament recaigués en el metge i el cirurgià de la família de cadascun dels jurats que feia l'elecció. Encara que no sigui possible comprovar aquesta hipòtesi documentalment, la lògica és de la seva banda: els sanitaris de les Juntes de Sanitat eren, per dir-ho en terminologia

A la pràctica, però, la situació real podia ser més complexa, perquè podríem pensar que alguns dels jurats, especialment els dels estaments menors, es podien deixar endur fàcilment per l'opinió dels jurats del braç major, personatges amb més poder social i econòmic que ells,

i prescindir del seu metge, si es que en tenia cap de fix, a favor d'altres candidats. A més, es podia donar el cas que, quan un metge havia ocupat durant molts anys, consecutius o no, una plaça de la Junta de Sanitat, devia conèixer prou bé els mecanismes per aconseguir mantenir-se en el seu càrrec a través de nomenaments consecutius. D'altra banda, un metge que, a través de la seva clientela, aconseguia entrar a la Junta de Sanitat podia arribar a una situació de privilegi social que li permetés augmentar la seva fama i fer nova clientela,

amb la qual cosa augmentaven també les possibilitats d'entrar a formar part de futures juntes. Totes aquestes circumstàncies explicarien casos com els del metge Joaquim Carreras, que va ocupar un lloc a les Juntes de Sanitat de Maó durant trenta anys gairebé consecutius, i Bartomeu Ramis i el seu cunyat Julià Eymar, que formaren part d'aquestes institucions durant més de quinze anys.

Un altre factor que cal tenir en compte i que ens permetrà matisar aquesta imatge una mica simplista de les Juntes de Sanitat que acabem d'exposar i que ens mostrarà com la realitat podia ser encara més complexa és que els metges, com altres professionals liberals, podien ser insaculats dintre del braç major d'una juraria i, per tant, formar part de les Juntes de Sanitat pel seu càr-

rec de jurat –en aquests casos, però, no exercien com a metges, sinó que havien de triar un company de professió com a metge de la Junta–. Exemples d'aquesta possibilitat són Pere Pons i Portella i Joan Mercadal, que varen participar a les Juntes de Sanitat de Maó en algunes ocasions com a jurats i en altres com a metges. Aquesta possibilitat, sens dubte, introdueix una complicació més pel que fa als camins a través dels quals els professionals sanitaris podien aspirar a un lloc a les Juntes de Sanitat.

■ LES JUNTES DE SANITAT EN ÈPOCA FRANCESA (1756-1762)

L'illa de Menorca va ser conquerida als britànics pel francès l'any 1756, després d'una batalla naval en la qual els britànics van abandonar el camp a favor dels francesos i un curt setge al castell de Sant Felip que defensava el port de Maó. Els nous amos de Menorca, una vegada emparats per l'illa, varen apressar-se a organitzar el govern i l'administració del territori conquerit d'acord amb el model centralista que imperava a la seva nació. Un dels aspectes afectats per la nova ordenació fou la sanitat i, encara que en un primer moment no varen establir cap reglamentació específica, sí que retiraren les competències als jurats

en matèria sanitària i, per substituir-los, van fer venir a Menorca un grup d'intendents de la salut de Marsella i Toló per fer-se càrrec del control sanitari del port menorquí. Aquesta és una informació que no tenim documentada d'una manera directa, perquè no coneixem cap ordre del governador on es doni compte de l'arribada d'aquests oficials sanitaris francesos per exercir la màxima autoritat en matèria sanitària, però, en canvi, existeix una referència indirecta a la seva existència al reglament de sanitat que es va elaborar l'any 1757 per regir els temes relacionats amb la sanitat exterior al port de Maó, on es diu que els intendants vinguts de França havien de cessar amb la seva comesa quan entrés en vigor la nova normativa. A part d'aquest document, només coneixem un altre escrit on apareguin aquests intendants. Es tracta d'un ban signat pel governador Caussan amb data del mes de novembre de 1756 on figuren una sèrie de prohibicions relatives als contactes de la gent del país amb les tripulacions en quarantena o amb les dels vaixells ancorats a la costa o en alguna cala. Aquest document fa referència a uns intendants de la salut als quals es reconeix l'autoritat de fer complir les ordres que figuren a l'escrit, però dels quals no dona cap altra dada sobre quina era la resta de les seves atribucions.

La següent passa en matèria sanitària la varen donar els francesos l'any següent, amb la creació d'un Bureau de la Santé a Menorca o Cambra de Sanitat, d'acord amb una ordre signada per Lluís XV i datada al mes d'octubre de 1757. Aquesta ordre començava justificant les actuacions dutes a terme per l'administració francesa fins a aquell moment en matèria sanitària, tot exposant que la Corona francesa havia hagut de corregir molts aspectes en aquest camp que, segons el document, havia estat negligit fins a aquell moment pels dominadors britànics. Després d'una primera actuació, que havia consistit en el trasllat a l'illa dels intendants francesos, el rei volia acabar amb aquesta situació de provisionalitat i per açò manava la creació d'un Bureau de Santé a Menorca, a imitació dels establerts a la metròpoli, organisme que sobre el paper estaria controlat pels mateixos menorquins, encara que en la pràctica, com veurem, aquest control no era real.⁶

La nova Cambra de Sanitat tenia una composició molt diferent a les Junes de Sanitat que havien estat funcionant a Maó fins a aquell moment i en les seves normes d'actuació hi havia diverses diferències molt significatives amb relació al que s'havia practicat sota domini britànic. En primer lloc, la Cambra estava constituïda per quatre intendants menorquins, un secretari i un mosso, tots ells sota el comandament d'un intendent francès escollit i nomenat pel Bureau de la Santé de Marsella, el qual havia de tenir preeminència a l'hora de prendre qualsevol decisió respecte els altres intendants de l'illa. Aquests darrers havien de ser dos per cada ciutat amb port habilitat per al comerç, és a dir, el de Maó i el de Ciutadella, i cada parell tindria jurisdicció en el port corresponent. Els intendants menorquins havien de ser escollits per les respectives universitats, però el seu nomenament definitiu depenia de l'aprovació del governador francès. L'exercici del càrrec dels primers intendants menorquins havia de durar dos anys i, a partir d'aquesta data, cada any s'havia de renovar un de cada parell, seguint sempre el mateix ordre, de manera que cadascun d'ells pogués fer dos anys en el càrrec.

En el moment de la implantació de la nova normativa, el més vell de cada parell d'intendants menorquins havia d'actuar com a tresorer dels recursos que produïen l'emissió de patents en cadascun dels ports –certificats de l'estat de salut del port d'on sortia un vaixell– i d'altres ingressos en concepte d'actuacions sanitàries en el port de la seva jurisdicció. Passats dos anys, quan comencés a funcionar el procediment de renovació d'intendants, el càrrec de tresorer havia de recaure en l'intendent que complís el seu segon any a la Cambra.

La persona que havia d'exercir el càrrec de secretari de la Cambra l'havien d'elegir els mateixos membres de la institució, sempre amb l'aprovació del governador. La persona elegida havia de parlar correctament tres idiomes: francès, català i espanyol –en aquest ordre, segons figura a l'ordre reial– i havia de viure al raval de Sant Felip per ser, en tot moment, a prop de la bocana del port per rebre els vaixells. Pel fet de la seva dedicació a jornada completa se li adjudicava el sou de sis-centes lliures anuals, que era el més gran de tots els que rebien els

membres de la Cambra. Tanmateix, hem de suposar que l'intendent francès, del qual no s'especificava el que havia de cobrar, devia tenir un sou encara superior d'acord amb la seva funció directiva.

L'ordre del monarca francès especificava també que els jurats de Maó i Ciutadella eren intendants nats i que per aquest motiu tenien dret a assistir a les reunions de la Cambra de Sanitat, on podien donar la seva opinió –encara que sembla que només quan fossin consultats–, però no tenien dret a vot.

Hi havia també un càrrec que era el de mosso, les funcions del qual no s'especifiquen al document, però que, atenent al significat de la paraula francesa que figura al document, *valet*, devia ser una mena d'ajudant de l'intendent principal i, sobretot, del secretari perquè, com ell, estava obligat a residir al raval de Sant Felip. El procediment d'elecció d'aquest personatge era més senzill que el d'altres, perquè l'havien d'elegir els membres de la Cambra de Sanitat sense cap formalitat per part del governador.

Al port de Fornells no se li assignava cap intendent ni cap altre responsable de la sanitat, perquè no era freqüent l'arribada de vaixells a les seves aigües, però si algun es veia obligat a fer-ho en arribada forçada a causa del temporal o d'una altra circumstància fortuïta era responsabilitat de l'intendent principal de la Cambra desplaçar-se a Fornells per considerar, una vegada estudiades les circumstàncies particulars de la nau, la conveniència d'admetre-la a lliure pràctica, ja fos a Fornells o en un altre port de Menorca, o si era precis fer-lo partir, quan calés el temporal, fins a un altre port a fer quarantena. Mentre l'intendent no hagués donat el seu veredict, estava prohibida tota comunicació entre la tripulació del vaixell i la gent de l'illa.

Existeixen dues diferències significatives d'aquesta normativa respecte als usos anteriors. D'una banda, la més significativa era que els jurats de Maó ja no controlaven els aspectes sanitaris del seu port, sinó que quedaven relegats a un segon terme gairebé com a comparses, mentre que les seves anteriors competències passaven a altres dos personatges: un de nou, que era l'intendent francès, i l'altre, el secretari, que, malgrat que ja existia en

la normativa anterior, veu reforçades les seves competències. L'altre canvi important respecte als costums vigents a l'illa fins a aquell moment és que els intendants de Ciutadella havien d'estar a les ordres dels de Maó, sense dubte per homogeneïtzar les pràctiques sanitàries en cada port i evitar el que hem dit abans, és a dir, que es donessin majors facilitats en un port que en un altre. Pel que fa a quarantenes, ja fos en despeses o en duració. L'intent de sotmetre totes les Junes de Sanitat local, i en particular la de Ciutadella, a la Junta de Maó s'havia intentat en moltes ocasions anteriorment sense cap èxit i es tornaria a intentar en el futur, quan marxessin els francesos i es retornés a la normativa de sempre, però només en aquesta ocasió tenim constància que, almenys damunt el paper, s'unifiqués el control de la sanitat exterior de l'illa sota un comandament únic, encara que és molt probable que aquesta unificació només existís en els documents.

Els francesos varen retornar l'illa als britànics pel tractat de París, l'any 1763, i durant els primers anys, aprofitant el desmantellament fet pels francesos de les Junes de Sanitat clàssiques, hi va haver un intent per part del governador anglès Johnston i el jurista menorquí Francesc Seguí, que havia ocupat el càrrec de secretari de la cambra de sanitat francesa, de controlar els temes sanitaris sense cap intervenció municipal i dirigir entre els dos totes les entrades i sortides de vaixells al port de Maó a la seva conveniència. No hem trobat documents que parlin de com actuaven aquests dos personatges, per tant no sabem si donaven suport a les seves decisions amb el dictamen de metges o cirurgians, però sí que sabem que, tot d'una, es va veure que es volien quedar amb les prerrogatives sanitàries del port de Maó i, en conseqüència, les queixes dels jurats a la Cort de Londres van ser contínues, tant pel tema de la sanitat com per altres actuacions despòtiques, fins que Johnston fou cridat a Anglaterra per donar compte de tots els càrrecs que li feien des de Menorca. Les protestes dels jurats no varen ser ateses en la seva totalitat, però si les relatives al control de la sanitat marítima i, així, es restabliren les antigues Junes de Sanitat, que varen durar fins a època espanyola sense més ensurts.

■ LES JUNTES DE SANITAT EN ÈPOCA ESPANYOLA

Les modificacions més importants afegides a les juntes municipals de sanitat quan Menorca fou retornada a Espanya l'any 1782 foren la inclusió del Governador militar de l'illa com a president de la Junta de Sanitat i del comandant del resguard de rendes com a vocal. A la pràctica, però, la presència d'aquests personatges no va representar gaires canvis perquè, segons es dedueix dels llibres d'actes de sanitat d'aquesta època, la seva intervenció en les deliberacions sanitàries de la Junta de Sanitat va ser nul·la, a les quals, a més, no acostumaven a assistir, perquè els seus interessos en aquesta institució no eren sanitaris, o només ho eren parcialment. El Governador militar hi figurava perquè el control de passatgers i de mercaderies que tenien les Juntes de Sanitat li servien per prevenir l'arribada d'elements i materials subversius enviats per les potències europees enemigues d'Espanya. Aquest fet es va posar de manifest en diverses ocasions a principi del segle XIX, quan es van produir enfrontaments entre els jurats i el governador a causa que aquest darrer exigia que els passatgers i tripulants d'un vaixell, una vegada la Junta de Sanitat municipal els havia admès a lliure pràctica, havien de passar pel govern militar per ser interrogats abans de poder circular lliurement per l'illa, i l'interrogatori no tenia res a veure amb temes sanitaris. Pel que fa al comandant del resguard de rendes, el seu interès coincidia amb el de les Juntes de Sanitat amb el fet que volia prevenir els desembarcaments incontrolats de mercaderies a les costes de Menorca. Però, mentre que les primeres el que volien era evitar que entressin mercaderies a l'illa sense passar la quarantena preceptiva, el segon estava interessant en impedir que entressin mercaderies sense pagar els impostos corresponents. De tota manera, és de suposar que el governador militar de l'illa, com a representant de la Corona espanyola, també es devia preocupar pel tema de les epidèmies, perquè el seu càrrec comportava la responsabilitat del govern de l'illa en tots els seus aspectes.

■ LA JUNTA SUPERIOR DE SANITAT DEL LLATZERET DE MAÓ

El gran canvi va arribar a les Juntes de Sanitat quan es va posar en funcionament el Llatzeret General de Maó, que havia de ser un llatzeret per a totes les costes espanyoles, és a dir, un llatzeret on havien d'anar a passar quarantena tots els vaixells que, provenint de qualsevol port amb malalts de pesta o qualsevol altra malaltia infectocontagiosa,⁷ volguessin atracar en un port espanyol. La construcció d'aquestes instal·lacions varen ser aprovades l'any 1787 per Floridablanca, ministre del rei Carles III, amb motiu que la Corona espanyola va signar un tractat de pau amb les regències algerianes i, com a conseqüència, s'inicià un contacte comercial entre les dues nacions fins aleshores inexistents. Abans d'aquesta data, Espanya no havia tingut cap llatzeret general, perquè no el necessitava. La Corona espanyola només tenia interessos econòmics a Amèrica i allà no hi havia pesta, que era la malaltia que preocupava més els europeus. A més, la durada d'un viatge entre les colònies i Espanya era tan llarga que el mateix viatge podia servir de quarantena per a altres malalties infectocontagioses, moltes de les quals, a més, no eren percebudes com a tals perquè durant molt de temps no hi va haver consciència que les epidèmies de febre groga que periòdicament assotaven el sud d'Espanya eren importades de l'Amèrica tropical. Per aquest motiu, fou la pau algeriana i amb ella l'obertura d'una porta a la pesta la que va fer reconsiderar a Espanya la necessitat de comptar amb un llatzeret general permanent, com tenien molts països europeus des de molt de temps enrere.

El lloc escollit per construir les noves instal·lacions fou la península de Felipet (avui convertida en illa) dintre del port de Maó i, malgrat l'aprovació de l'obra, la construcció efectiva no s'inicià fins a l'any 1793. Després de nombrosos entrebancs, entre ells un retorn de l'illa a mans britàniques durant quatre anys (1798-1802), que van retardar la seva construcció, es va aconseguir finalitzar les obres l'any 1807 sense que per açò es poguessin inaugurar les instal·lacions, perquè la situació política i econòmica del moment i d'anys successius ho va impedir. Així,

durant un temps, les instal·lacions es van utilitzar per moltes coses, entre elles com a presó, caserna, hospital, etc., i no fou fins a l'any 1817 que es començaren a utilitzar per a la finalitat que s'havien creat, és a dir, com a llatzeret on fessin quarantenes els vaixells que, provenint del Llevant mediterrani, anaven cap als ports espanyols.

A mesura que el projecte del llatzeret general anava prenent cos, els jurats de Maó anaven fent gestions a tots els nivells per aconseguir que les noves instal·lacions estiguessin sota el control de les Junes de Sanitat municipal, perquè eren conscients que la Corona espanyola podia molt bé decidir que una institució destinada a ser útil a tota la nació també havia de ser regida per un poder supramunicipal, i si açò passava les Junes de Sanitat municipal de Maó perdrien bona part de les seves prerrogatives sobre la sanitat marítima del port i, fins i tot, la seva raó de ser. Malgrat tots els esforços de les autoritats maoneses per aconseguir que fossin ells, a través de les seves Junes de Sanitat, els responsables de regir el Llatzeret de Maó, no es va aconseguir i l'Administració central va prendre una decisió intermitja que no va satisfer a ningú i que, malgrat tot, es va mantenir fins ben entrat el segle XIX, quan ja les competències sanitàries passaren definitivament a l'Estat. D'aquesta manera les competències de les Junes de Sanitat municipal van quedar reduïdes a exercir la vigilància de la salut de la ciutat de Maó, és a dir, la situació higiènica de la ciutat i els voltants, i al control del vaixells que anaven destinats a Maó i que no havien de passar quarantena, és a dir, que no tenien res per controlar.

La Junta que va aprovar el govern de la nació com a òrgan rector del Llatzeret General del port de Maó estava constituïda per deu membres. El primer era el governador militar i polític de l'illa de Menorca, que en època constitucional era substituït pel cap polític de les Balears, és a dir, un càrrec equivalent al de l'actual delegat del govern. El següent membre, en l'ordre original en què apareixien en el reglament del Llatzeret, era el jurat major de la Universitat de Maó, seguit dels altres dos jurats que havien de tornar-se en el càrrec durant el temps que durava la juraria.

A continuació figurava a la llista com a membre de la Junta un subjecte del qual s'especificava que calia que

hagués ocupat el càrrec de cònsol als territoris del Llevant de la Mediterrània i visqués jubilat a Maó. Seguien a aquest personatge el degà del Consell Municipal de la Universitat de Maó, el capità del port, el comandant del resguard de rendes, un hisendat, un comerciant –aquests darrers havien d'ocupar el càrrec només un any, encara que en cap lloc no diu que no poguessin tornar a ser escollits l'any següent o un altre any– i un metge com a consultor. Finalment, el secretari de la Junta havia de ser un dels dos de l'Ajuntament.

El reglament de la Junta imposava també un ordre de prevalença entre els membres que en formaven part, és a dir, l'ordre en què els corresponia ocupar la presidència d'una reunió en aquells casos en què, per algun motiu, la persona que l'exercia per llei no podia ser-hi present. Segons el reglament, quan es donés una d'aquestes situacions, la presidència s'havia d'ocupar seguint l'ordre en què apareixen els vocals en el document, que és el que hem especificat abans. D'acord amb açò, el president nat d'aquesta Junta era el governador militar de l'illa, perquè era el primer de la llista de membres, però tota la Junta havia de reconèixer en darrera instància l'autoritat superior del capità general de les Balears, al qual, segons diu el reglament, la Junta havia d'enviar les notícies de les novetats, avisos i instruccions que ell sol·licités o que fos convenient que conegués per exercir les responsabilitats del seu càrrec.

Per tant, podem concloure que la màxima autoritat de la Junta era militar, doblement militar en èpoques absolutistes, perquè la Junta estava presidida pel governador de l'illa i supervisada pel capità general de les Balears. Aquest control militar de la sanitat potser es devia veure suavitzat pel fet que, com ja hem observat abans, les intencions dels governadors militars eren controlar a través de les Junes de Sanitat els temes de seguretat, és a dir, control d'espies, pròfugs i recerca d'informacions.

A continuació venia el jurat major de l'Ajuntament, però es de suposar que no podia comandar gaire. Per una banda estava en franca minoria numèrica, només hi havia un altre jurat i un conseller de la Universitat, si descomptem el secretari que no tenia veu ni vot. Per altra banda

tenia una autoritat militar massa potent davant ell perquè s'atrevis a prendre massa decisions pel seu compte. Per tant sembla que, malgrat el seu lloc a l'escalafó, el paper dels jurats era igual que el de la resta de la gent.

Pel que fa al càrrec que corresponia ocupar a un antic cònsol de Llevant, podia semblar a primera vista que seria un càrrec difícil de cobrir des de Menorca, però la realitat era molt diferent. El motiu fou que l'experiència i relacions adquirides pels comerciants menorquins al llarg del segle XVIII en els països del Llevant Mediterrani navegant sota bandera anglesa, va fer que la Corona espanyola, quan es va signar el tractat de pau amb les regències algerines –fet que va coincidir amb el retorn de Menorca a Espanya–, va cobrir amb comerciants menorquins les places de cònsols de molts dels països de la conca de Llevant de la Mediterrània (Epalza, M., 1980). Aquesta circumstància peculiar va fer que fos relativament fàcil trobar un individu que visqués a Menorca i que complís amb el requisit que acabem de dir per formar part de la Junta de Sanitat del Llatzeret, almenys durant les primeres dècades de funcionament del Llatzeret. Sens dubte, la inclusió d'aquest personatge a la Junta es devia haver pensat perquè pogués aportar la seva experiència directa de les circumstàncies sanitàries que regnaven en els països en els quals havia exercit com a cònsol, que eren, precisament, els que representaven un major perill en relació a la pesta.

El procediment per escollir el cònsol que havia d'ocupar aquest càrrec i la duració del seu mandat no estaven especificades al reglament, però es de suposar que malgrat el que acabem de dir tampoc no hem de pensar que el seu nombre fos tan gran perquè cada any es pogués escollir entre molts candidats quin havia d'ocupar el càrrec. Per tant hem de pensar que aquesta designació es feia sempre segons la disponibilitat del moment, pel que fa al nombre de cònsols jubilats i segons el seu estat de salut –és de suposar que molts tenien edats avançades en el moment de la seva jubilació– i segons les ganes dels possibles candidats de formar part d'un organisme potencialment conflictiu com era tot el que tenia que veure amb la sanitat dels ports.

Els següents membres de la Junta, segons l'ordre en que apareixen al reglament fundacional, el conseller de-

ga de l'Ajuntament, el capità del port i el comandant del resguard de rendes formaven part de la Junta en raó dels seus càrrecs i, per tant, deixaven de formar-ne part quan cessaven en el seu exercici. L'hisendat i el comerciant, pel contrari, havien d'ocupar el seu lloc a les juntes durant un any, passat el qual havien de ser substituïts per dues altres persones de les mateixes característiques. La designació d'aquests individus per formar part de la primera Junta era responsabilitat de la Universitat, mentre que en les següents juntes l'elecció havia d'anar a càrrec de la mateixa Junta i per fer la tria s'havien de reunir obligatòriament cada any abans del 20 de desembre.

Finalment, cal observar que, en la composició de la Junta Superior del Llatzeret, la classe mèdica, com passava a la Junta Suprema de Sanitat de la nació, estava en franca minoria, amb la qual cosa es feia patent que el tema de les quarantenes i les prevencions sanitàries només en segon terme era mèdic, mentre que molts altres interessos comercials, militars, de contraban, etc., jugaven també un paper important.

La Junta de Sanitat del Llatzeret de Maó tenia el rang de superior, tal com figura al títol del seu reglament, la qual cosa volia dir que depenia directament de la Junta Suprema de Sanitat del Regne, sense cap organisme intermedi de cap tipus, tret de la supervisió del capità general de les Balears, al qual ja hem fet referència, circumstància que no es donava a cap altra junta de sanitat local a l'Estat espanyol. Aquesta prerrogativa era perquè el Llatzeret de Maó, com hem indicat abans, no era per atendre les necessitats sanitàries de Menorca, sinó de totes les costes espanyoles i, per tant, en certa manera la seva junta havia d'actuar com una mena de braç armat de la del regne, perquè era ella la que controlava d'una manera pràctica tots els vaixells que volien anar a qualsevol port espanyol i, per tant, la institució menorquina només havia de fer cas a les directives sanitàries de la Junta Suprema de Sanitat del Regne, que era la responsable de la lluita contra les epidèmies a Espanya.

Per aquest motiu el reglament fa constar també que totes les juntes municipals de Menorca, a les quals anomena diputacions de sanitat, han de ser sotmeses en tot a la jurisdicció de la junta del Llatzeret, amb una excep-

ció: la Diputació de Sanitat de Ciutadella. Aquest fet té dues connotacions òbvies. En primer lloc, la poca jurisdicció a Menorca que li quedava a la junta del Llatzeret si li sostreien la de Ciutadella, perquè en aquells moments només hi havia dos altres municipis independents a l'illa, el des Mercadal i el d'Alaior, que des del punt de vista del seu comerç amb l'exterior no eren de gran importància per la seva manca de ports practicables. El port de Fornells no era molt utilitzat per la poca profunditat dels seus fons i la seva orientació cap a la tramuntana. En segon lloc, la consciència que es tenia a nivell estatal de la disputa entre Ciutadella i Maó pel tema de la capitalitat de l'illa, perduda per la primera a favor de la segona en temps dels anglesos, i que els espanyols, que havien respectat la decisió dels britànics, tampoc no volien revifar traient una nova competència a Ciutadella. Si no és així, no s'explica que no es posés la Junta de Sanitat de Ciutadella sota el control de la del Llatzeret, quan aquella era l'única que tenia la responsabilitat d'un port on el comerç era viu, sobretot amb Mallorca. Sigui com sigui, per evitar problemes, el reglament del Llatzeret de Maó establia que la Diputació de Sanitat de Ciutadella conservava totes les seves franquícies, però que la seva elecció no depenia de la Universitat de Ciutadella, com passava amb la resta de juntes locals, sinó que havia de ser nomenada directament per la Junta Suprema del Regne una vegada conegut l'informe del capità general de les illes.

■ LES ACTUACIONS DE LES JUNTES DE SANITAT

El reglament que regia les actuacions de les Juntes de Sanitat davant l'arribada de vaixells als ports de Menorca va anar canviant al llarg del temps, depenent en part del fet que també canviaren les condicions en què es podien rebre les naus al port de Maó. Així, un canvi important es produí cap als anys 70 del segle XVIII, quan es va construir el primer edifici per ser utilitzat com a Llatzeret en un illot dintre del port de Maó, l'illa de la Quarantena, que fins a aquell moment havia servit provisionalment per desembarcar mercaderies que s'havien d'expurgar abans de ser introduïdes entre la població. Tanmateix, els canvis més importats corresponen al moment en què es va inaugurar

el Llatzeret general de la península de Felipet, l'any 1817, per dos motius: d'una banda, pel fet que el nou llatzeret implicava un trànsit de naus, persones i mercaderies molt superior al que rebia el port de Maó per ell mateix; d'altra banda, perquè aquest trànsit marítim podia comportar la presència de malalts de malalties infectocontagioses, per la circumstància de la mateixa missió que se suposava que havia d'acomplir el Llatzeret. Aquests fets i els avenços de la medicina en matèries de desinfecció –encara que les teories miasmàtiques van seguir vigents durant les primeres dècades del segle XIX– van fer que el reglament inicial pel qual s'havia de regir la Junta de Sanitat del Llatzeret fos molt complex amb relació als reglaments que regien abans en el port de Maó i que encara apareixien annexos periòdicament, on s'especificaven aspectes que havien passat per alt en la primera redacció.

Comencem, però, amb les maneres d'actuar de les juntes durant el segle XVIII per protegir sanitàriament el port de Maó, al llarg del qual, malgrat alguns canvis, aquests no van afectar el nucli central d'aquestes actuacions, que es va mantenir més o menys sense modificacions. Així, durant aquest segle, la Junta de Sanitat sencera o, com hem vist, els membres que estaven de torn anaven a visitar els vaixells que arribaven al port de Maó abans que poguessin ancorar davant la ciutat per comprovar l'estat de salut dels tripulants i passatgers, així com l'estat sanitari de les mercaderies i del mateix vaixell. A partir d'aquesta observació personal i del port d'origen de la nau –així com d'altres informacions com, per exemple, amb quines naus havia tingut contacte durant la seva singladura–, es fixava el lloc i la durada de la quarantena, en la qual cosa no intervenien els metges, perquè, a partir de l'any 1745, els diferents reglaments de sanitat indicaven les quarantenes que s'havien de fer segons l'origen i les circumstàncies de la navegació dels vaixells i existien llistes de les mercaderies que es consideraven més perilloses per a la salut, que rebien el nom de contumaços, i de com havien de ser tractades. El paper dels metges es reduïa a dictaminar l'estat sanitari de persones i mercaderies i, en particular, havien de vigilar l'existència de malalties infectocontagioses entre els primers. La duració de les quarantenes va anar canviant al llarg del segle i, malgrat que

el reglaments preveien la majoria dels casos possibles, la ambigüitat de la redacció permetia moltes vegades que fossin lliurement interpretats a la seva conveniència pels jurats i provoquessin amb aquest comportament queixes dels patrons, com és pot comprovar als llibres de la Universitat de l'època.

Els vaixells que duïen malalts de pesta –la pesta era la principal preocupació sanitària de l'època, malgrat que es volia evitar qualsevol malaltia susceptible de donar lloc a una epidèmia– o que venien de països on la pesta era endèmica no eren admesos de cap manera per fer quarantena al port de Maó i havien d'anar forçosament a un llatzeret fora de l'illa que estigués habilitat per a aquest tipus de quarantena –és a dir, un llatzeret general, com seria el que es construiria a Maó anys més tard–. Tanmateix, si arribava una nau amb matrícula de Maó que provenia d'un país infectat, però que no duia malalts a bord ni n'havia tingut durant la travessia, podia ser admesa a fer la quarantena a Menorca, però fora del port de Maó, o bé a l'illa d'en Colom, a la costa nord menorquina, o bé a un dels illots del port de Fornells.

Una vegada fixada la quarantena i el lloc on s'havia de realitzar, al port de Maó o a fora d'ell, es posaven un o més guardes a bord de les naus, els quals havien de vigilar que es complís estrictament la comunicació dels tripulants i viatgers que romanien al vaixells, mentre que un dels morbers romanien al lloc de la quarantena al llarg de tot el temps que durava la comunicació. El seu paper era actuar com a representant de la Universitat si s'havia de prendre alguna decisió urgent durant aquest temps i no fos possible consultar la Junta de Sanitat.

La quarantena en tots els ports suposava també l'obligació de desembarcar dels vaixells les mercaderies que es consideressin susceptibles d'allotjar miasmes –segons les teories de l'època, aquests miasmes eren unes partícules inerts que podien provocar malalties i que es creia que es produïen en les emanacions pútrides de matèries orgàniques en descomposició–. Aquestes mercaderies abans de la construcció dels llatzerets es deixaven a l'aire lliure, però ben aïllades de tothom, perquè es creia que l'acció de l'aire s'enduia tots els miasmes i els dispersava a l'at-

mosfera. Açò implicava una disminució notable de la seva concentració, la qual cosa, segons els models acceptats per la medicina del segle XVIII, atenuava o fins i tot anul·lava el seu poder per fer emmalaltir les persones. Quan es van construir magatzems per a les mercaderies a l'illa de la Quarantena i al Llatzeret general, va ser per resguardar-les de la pluja, perquè l'aire havia de poder circulant lliurement i per açò s'havien construït unes grans portes obertes a totes les parets.

Finalment, quan havien transcorregut els dies fixats per a la quarantena, la Junta de Sanitat o part d'ella tornava al vaixell afectat per comprovar que tot estigués en ordre, que no hi hagués cap persona malalta i que les mercaderies estiguessin convenientment airejades. Si tot era correcte concedia la lliure pràctica, és a dir, el permís per desembarcar persones i mercaderies.

■ L'ECONOMIA DE LES JUNTES DE SANITAT

Encara que no podem assegurar que durant tot el període que ens ocupa l'economia de les Junes de Sanitat es regís per les mateixes normes, la realitat és que en totes les ocasions en què hem trobat més o menys detallades aquestes normes hem pogut comprovar que coincidien en tots els punts o, almenys, en els més importants, tret, com és de suposar, en els imports que es cobraven per les actuacions sanitàries, que anaven pujant amb el temps.

La primera constatació és que, durant el segle XVIII, els càrrecs de membres de les Junes de Sanitat, tant membres de la Universitat com sanitaris, no tenien cap remuneració fixa, però sí que es cobrava alguna cosa que feia que valgués la pena ocupar aquest càrrec. De fet, al manco hi havia dues actuacions sanitàries que es cobraven a cada vaixell que arribava a port. La primera, la visita que es feia per fixar la quarantena que corresponia fer als viatgers i mercaderies segons les seves circumstàncies sanitàries, és a dir, estat de salut i procedència. La segona, la visita que es feia quan finalitzava la quarantena per signar el certificat de lliure pràctica que permetia desembarcar les persones, donar una patent de sanitat a cada viatger si n'hi havia i descarregar les mercaderies.

es. Si aquesta visita no resultava satisfactòria, com hem vist, s'havia d'ordenar una nova quarantena i, en finalitzar-la, fer una tercera visita. El més important d'aquesta font d'ingressos és que era contínua –es pot dir que diàriament arribaven nous vaixells al port de Maó– i segura: si un vaixell no pagava no rebia la patent de sanitat i, per tant, no podia desembarcar persones ni mercaderies ni anar cap a un altre port, perquè tampoc serien rebuts sens fer nova quarantena. Així, idò, pertànyer a les Juntes de Sanitat proporcionava ingressos segurs i gairebé diaris, per molt que en alguns casos, com hem vist, la feina i, per tant, els guanys s'haguessin de repartir al llarg de l'any entre tres professionals.

Una altra possible font d'ingressos dels sanitaris era l'atenció als malalts d'afeccions corrents que es poguessin produir entre els passatgers i tripulants d'un vaixell en quarantena, els quals podien ser atesos, en primera instància, pels metges i cirurgians de sanitat. Aquest fet proporcionava una població flotant, mai tan ben dit, als sanitaris, però amb un inconvenient important –almenys segons figura al reglament del Llatzeret de Maó–. Es tractava del fet que un sanitari que tractés una persona que feia quarantena havia de fer la quarantena amb ell i, per tant, perdre la seva clientela a Maó, encara que si era un dels sanitaris de la Junta de Sanitat podia seguir fent la seva feina i des de ben a prop.

Una manera de millorar els ingressos produïts per la sanitat marítima es va posar en pràctica poc després de l'arribada dels espanyols, l'any 1782, aprofitant la redacció ambigua d'alguns punts de la nova normativa sanitària aprovada pel governador comte de Cifuentes. Aquest sistema, però, no el van proposar els metges, que, com hem vist, manaven poc en el si de les Juntes de Sanitat, sinó els jurats de la Universitat de Maó, que tenien el mateix problema que els metges a l'hora de fer les visites als vaixells, és a dir, havien de repartir-les entre tres –i ells, per llei, sempre eren tres–. Així, idò, per augmentar els guanys obtinguts gràcies al seu quefer sanitari, els jurats només podien fer dues coses: augmentar l'import que calia pagar en cada visita o augmentar el nombre de visites, i optaren per les dues.

Pel que fa a l'import que es cobrava per cada visita a un vaixell, els va ser molt fàcil augmentar-lo: simplement van aprofitar la igualtat de nom entre dues monedes de distint valor, el pes de quatre menorquí i el pes castellà –vàlid des del moment del retorn de Menorca a Espanya–, i començaren a exigir els pagaments amb la moneda més valorada. El segon pas va ser introduir les quarantenes i unes visites anomenades d'observació per a aquells vaixells que duïen patent neta i provenien de ports propers, com Barcelona i Palma, la qual cosa no s'havia practicat mai pel fet que es considerava innecessari en èpoques en què no hi havia epidèmies en aquelles ciutats. Aquests ports, però, eren els orígens més freqüents dels vaixells que arribaven al port de Maó i, per açò, l'exigència d'una quarantena d'observació i, per tant, les visites preceptives augmentaven significativament el negoci de la sanitat marítima del port de Maó.⁸ Tant una cosa com l'altra va durar poc temps, perquè els interessats, comerciants i patrons, van protestar fins que van aconseguir tornar a l'estat de coses de sempre. Aquesta situació es va mantenir de manera semblant mentre van existir les Juntes de Sanitat municipal, és a dir, es van fer intents per pujar les tarifes de les actuacions sanitàries pel tema de les quarantenes i els afectats van fer arribar les seves protestes a les autoritats quan aquestes tarifes es consideraven massa grans.

El problema fou més gran i d'un altre tipus quan va entrar en funcionament el Llatzeret general, perquè en aquest cas, una volta construïdes les instal·lacions, la Corona es va desentendre totalment dels edificis i de les persones que hi feien feina. És a dir, en la normativa que havia de regir el funcionament del Llatzeret⁹ s'especifica que els fons de la Junta per fer front a totes les despeses del Llatzeret, inclosos els sous dels seus empleats i les reparacions de les instal·lacions, havien de sortir exclusivament de les minutes cobrades als vaixells que anaven a passar la quarantena al Llatzeret, és a dir, no hi havia cap entrada de fons prevista ni de l'Administració de l'Estat ni de les administracions locals per cobrir aquestes despeses. De tot açò resulta una conclusió evident i és que encara que la construcció del Llatzeret de Maó fou

un assumpte d'Estat, el qual va planificar la institució, es va fer càrrec de les despeses de construcció de les seves instal·lacions –que va pagar de manera intermitent– i va establir un reglament d'obligada aplicació per regir el seu funcionament. Una vegada el Llatzeret va iniciar les seves activitats, es va desentendre d'ell per complet pel que fa als temes econòmics.

L'Estat, una vegada el Llatzeret va començar a funcionar, no va tornar a invertir en ell cap quantitat de doblers ni per la compra de mobiliari ni tan sols pels utensilis essencials per a la vida quotidiana, tot donant per entès que els fons necessaris havien de sortir de les recaptacions als vaixells quarantenaris. Aquestes previsions, però, no es van complir i, segons una estadística publicada per Acosta (1917), els ingressos durant tot el segle XIX van ser gairebé sempre per davall de l'import teòric del total dels sous i, per tant, ni tan sols es va poder pagar els treballadors i molt menys fer obres de restauració o per adquirir mobiliari. Aquesta circumstància fou el principal problema del Llatzeret de Maó al llarg del segle XIX i no es va aclarir fins entrada la segona meitat del segle XIX, quan l'Estat es va fer càrrec de la institució una vegada els temes sanitaris es varen convertir en competència estatal.

Aquest comportament per part de l'Estat central no estava tan fora de lloc com es pot suposar. De fet, en aquella època s'iniciaven les polítiques mercantilistes d'intervenció de l'Estat en els afers públics als països europeus més avançats i Espanya no era un d'ells. D'altra banda, en el cas d'un llatzeret, el tema d'una possible intervenció estatal era més complex, perquè, si bé un llatzeret es construïa per defensar la salut de la població de tot el país, la defensa s'establia contra aquells que la posaven en perill per atendre els seus guanys econòmics. O sigui, els que podien importar malalties infectocontagioses i produir epidèmies eren els comerciants que, amb les seves naus, recorrien tota la Mediterrània i particularment les zones de Llevant i del nord d'Àfrica, on la pesta era endèmica, i ho feien a la recerca de guanys en els seus negocis. Per tant, semblava lògic que aquells que guanyaven doblers i a la vegada creaven el perill d'importar malalties contagioses paguessin les despeses que suposa-

va preservar el país d'aquest perill i, per tant, paguessin totes les despeses que ocasionés la seva estada, encara que fos obligada, en un llatzeret general. Malauradament, com hem vist, aquest raonament lògic no va funcionar a la pràctica, perquè mai el que es va recaptar fou suficient per mantenir el Llatzeret i la institució va tenir importants problemes des de tots els punts de vista fins que l'Estat es feu càrrec d'ella.

■ BIBLIOGRAFIA

- Contestación al impreso o sea libelo informativo dado al público por J. A. M. Amigo de los tertulios*. Maó: Imprenta Constitucional de Serra, 1822, 34.
- EPALZA, Mikel (1980), "Los Soler menorquines en el Mediterráneo islámico (Magreb y Oriente) y la expansión mediterránea de los menorquines (siglos XVIII-XIX)", *Revista de Menorca*, 1980, 106-112.
- PIÑA HOMS, Romà (ed.), *Les institucions de Menorca en el segle XVIII. El fons documental de Francesc Seguí*. Palma: Caixa de Balear "Sa Nostra", 296.
- Reglamento interino de Sanidad para el gobierno del Lazareto de Mahón* (1817), Imprenta de Pedro Antonio Serra.
- RODRÍGUEZ, Manuel (1813), *Lazareto de Maón o memoria descriptiva de sus obras, reflexiones críticas sobre su estado actual y proyecto para que sea general y el puerto franco en beneficio del comercio del Mediterraneo*. Maó: Imprenta de Pedro Antonio Serra, 50. (Existeix una reedició del Ministeri de Sanitat i Consum de 1987).
- VIDAL HERNÁNDEZ, Josep Miquel (2002), *El llatzeret de Maó, una fortalesa sanitària*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 24.
- VIDAL HERNÁNDEZ, Josep Miquel (2003), "L'exercici de la medicina a Menorca en temps de Mateu Orfila", a *Mateu J. B. Orfila, entre el poder i el saber*, número extraordinari de *Medicina Balear* amb motiu del 150 aniversari de la seva mort, 24-50.
- VIDAL HERNÁNDEZ, Josep Miquel (2010), "El viaje interrumpido: la vida en un lazareto marítimo", a PERDIGUERO-GIL i VIDAL HERNÁNDEZ, Josep M. (eds.) (2010), *La ciudadela de los fantasmas. Lazaretos y protección sanitaria en el mundo moderno*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 103-128.

■ NOTES

1. AHM, U-198, 21 de juliol de 1718.
2. AHM, U-195, *Certificación hecha por los Mag[nifi]cos Jura-*
dos de Mahón sobre el modo de precaver esta Isla del contagio.

3. Els municipis menorquins van conservar l'estructura que els va donar Galceran de Requesens al segle XIV fins a la dècada ominosa, tret d'un petit període durant la segona dècada del segle XIX, pel fet d'haver passat bona part del segle XVIII sota el domini de la Gran Bretanya, que no va mostrar cap interès a modificar els usos i costums de l'illa tret d'aquelles coses que podien ser perjudicials pels seus interessos.

4. Les informacions relatives a la composició i el funcionament de les Junes de Sanitat maoneses a partir de la segona meitat del segle XVIII es poden trobar a Rodríguez Caramazana (1813), a l'edició del fons documental de Francesc Seguí feta per Piña Homs (1986) i als llibres d'actes de la Universitat de Maó.

5. *Contestación al impreso titulado...* (1822).

6. AHM, U-200, *Ordonnance du Roy pour autoriser le Règlement fait pour l'administration de la Santé dans l'Isle de Minorque*.

7. En aquest article utilitzarem aquesta denominació moderna per comoditat per indicar d'una manera general les malalties que es volia evitar, amb els llatzerets, que afectessin les poblacions, però s'ha de tenir en compte que aquest nom no només no existia en aquella època, sinó que ni tan sols era clar el tema del contagi, és a dir, la medicina no era encara conscient de l'existència de microbis que podien ser transmesos d'una persona a una altra i amb ells la malaltia.

8. AHM, U-138, *Lorenzo Hermoso y Mendoza als jurats de Maó*, 8 d'abril de 1788.

9. *Reglamento interino de Sanidad para el gobierno del Lazareto de Mahón* (1817). Impremta de Pedro Antonio Serra.